

2018. szeptember 20. csütörtök 19:30

Witold Lutosławski: Concerto zenekarra

- I. Intrada. Allegro maestoso
- II. Capriccio notturno e Arioso. Vivace
- III. Passacaglia. Toccata e Corale. Andante con moto – Allegro giusto

Bartók Béla: Concerto zenekarra

- I. Introduzione. Andante non troppo
- II. Giuoco delle coppie. Allegretto scherzando
- III. Elegia. Andante, non troppo
- IV. Intermezzo interrotto. Allegretto
- V. Finale. Pesante – Presto

Vezényel: Hámori Máté

Witold Lutosławski: Concerto zenekarra

Witold Lutosławski (1913-1994) avatott biográfusa, Charles Bodman Rae szerint a 20. századi lengyel zene két legnagyobb hatású alkotója a Bartók-kortárs Karol Szymanowski és Lutosławski. Utóbbi a Bartók emlékének dedikált *Gyászzené*vel alapozta meg világhírét, a darabot 1954 és 1958 között komponálta, 1959-ben pedig díjazták a párizsi Tribune Internationale des Compositeurs válogatáson. Lutosławski ekkoriban már a bartóki örökség továbbvitelének lehetőségeit vette számba, a *Gyászzenét* közvetlenül megelőző másik nagyszabású darabjában, az 1950-54-ben írt *Concertó*ban e lehetőséggel kapcsolatban még semmiféle kétségének nem adott hangot.

A művet 1950-ben Witold Rowicki, a Varsói Nemzeti Filharmonikus Zenekar alapító-karmestere. Rowicki kifejezett kérése volt, hogy a kompozíció zenei anyagában jelenjen meg a lengyel népzene, s hogy a mű adjon lehetőséget a zenekar képességeinek sokszínű bemutatására. E szempontok alapján szinte evidensnek tűnik, hogy Lutosławski Bartók néhány évvel korábban bemutatott *Concertóját* tekintette modellnek.

A két mű rokon vonásai félreismerhetetlenek. A Lutosławski-darab első taktusai – a konok ritmus, egyetlen ismétlődő hang a basszusban – Brahms *I. szimfóniájára* is utalhat, ugyanakkor ehhez a a könyörtelen „dörömböléshez” talán nem véletlenül választotta a zeneszerző éppen a Fisz hangot, a Bartók-Concerto első tételének alaphangját.

A lengyel népzeneben kevésbé járatos hallgató nem feltétlenül ismeri fel az *Intrada* karakteres fő témájában a Mazovia régió népzenejének ihletését, azt viszont igen, hogy Lutosławski úgy alakította ki a téma profilját, hogy az alkalmas legyen kontrapunktikus fejlesztésre. Az újabb és újabb szólamok beléptetését Lutosławski a dramatikusan fokozás szolgálatába állítja, melynek csúcspontja egyben cezúra is. Az új anyag (második téma) hangvételeiben, karakterében is más. A pasztorális, némileg elidegenített, fafűvósokra hangszerelt szakasz Stravinsky hatását mutatja, de a folytatás pulzációjában is ráismerhetünk az orosz mester stílusára.

Az első hallásra is jól azonosítható tematikus anyagokat Lutosławski a későbbiekben nagyszerűen kombinálja, ütközteti egymással, állandó mozgásban tartja a tételt, miközben a hallgató végig biztosan tájékozódik az organikus hatást keltő formában. Amikor a cseleszta és a hegedűk éterien magas hangjai mellett a fuvolákon (majd oboán és kisufován) szólal meg a tétel legelején hallott téma, úgy érezhetjük, hogy egy már jól ismert formula merőben új „jelentéssel” gazdagodik, s talán nem elrugaszkodott asszociáció az áttört hangszerelésről Bartók *Concertójának* második tételére (*Párok játéka*) asszociálni. Az pedig egészen káprázatos, ahogy e játék fokozatosan feloldódik egy valószínűtlenül tiszta harmóniában (Fisz-dúr).

A második tétel alaptónusában a kompozíció legtöbb elemzője Bartók „éjszakai zenéinek” visszhangjait fedezi fel, de meg kell jegyezni, hogy az a fajta tündéri scherzo hang, melynek nyomai ott kísértének Lutosławski partitúrájában, az érett Bartók-stílusban ritka vendég. A tétel formája (triós forma), hangütése, lendülete klasszikus minták jelenlétére utal.

A harmadik tétel a *Concerto* legösszetettebb és legsúlyosabb tétele, terjedelme önmagában annyi, mint az első két tétel együtt. Az ismétlődő basszus-dallamra (passacaglia) épülő első szakaszban egy nyolcütemes témát (variálva, díszítve) tizennyolcszor ismételi meg a szerző, áradó invenciójának köszönhetően azonban e tételrész egy pillanatra sem válik egyhangúvá. Az energikus toccatával, majd a Bartókot idéző korállal Lutosławski – mindvégig a szervesség hatását keltve – újabb mozgástípusokat hoz működésbe. A toccata-szakasz exponált módon léptet fel egy négy hangból álló motívumot (D-Esz-C-H, azaz DSCH), mely Dmitrij Sosztakovics több művében is a zeneszerző monogramjaként (mint Bach esetében a B-A-C-H) jut fontos dramaturgiai szerephez. Lutosławski őszintén tisztelte orosz pályatársa művészetét, s talán Sosztakovics megítélésének kérdésében vitába is szállt volna Bartók Bélával.

Bartók Béla: Concerto

Bartók Béla *Concertója* is karmesteri ösztönzésre született, Serge Koussevitzky, a Bostoni Szimfonikusok vezetője rendelte. A bostoni bemutatóra Bartók ismertetőt is írt: „A mű általános hangulata – a tréfás második tételtől eltekintve – fokozatos átmenetet képvisel az első tétel komolyságától és a harmadik gyászos sirató-énekétől a zárótétel életigenléséig. E szimfónia-szerű zenekari műnek a címét az egyes hangszerek, hangszercsoportok koncentráció vagy szólisztikus kezelésmódja magyarázza. A virtuóz hangszerkezelés például az első tétel kidolgozásának fugato-szakaszaiban jelenik meg (rézfúvó hangszerek), vagy a zárótétel főtémájának perpetuum mobile-szerű futamaiban (vonósok) és különösen a második tételben, ahol a hangszerek mindig párosával jelennek meg egymást követően, briliáns passzázssokkal.”

A kompozícióban – Bartóktól szokatlanul – sokféle idézet, illetve idézetszerű anyag található. Az *Elégia* döbbenetes erejű siratóját például a *Kékszakállú herceg várának* egyik jellegzetes hangzasképe vezeti fel (Könnyek tava). A *Megszakított közjáték* (Intermezzo interrotto) címében egy Debussy-prelűdre utal, melyet Bartók játszott is (*La sérénade interrompue*). A nevezetes *Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország* dallam operettes nótasláger, ami Bartók kezében valósággal felmagasztosul. A bárdolatlan, agresszív és torz nóta, ami a szerenád-jelenetet megzavarja, szintén operett melódia, ám Bartók valószínűleg nem eredeti formájában ismerte (Lehár Ferenc: *A víg özvegy*), hanem ahogy Sosztakovics is idézi a *VII. szimfóniában*.